

УДК [94:352.07](477.83-213олочів)“16”

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2024.25.4524>**У СТИНАХ ЗОЛОЧІВСЬКОЇ РАТУШІ:
ФУНКЦІОНУВАННЯ МАГІСТРАТУ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ XVII ст.****Ярослав БАШТЕВИЧ**Львівський національний університет імені Івана Франка
катедра давньої історії України та спеціальних галузей історичної науки
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: yaroslav.b189@gmail.com
ORCID ID: 0009-0005-9622-1127

На основі архівного матеріалу показано практичну діяльність магістрату у приватновласницькому місті з магдебурзьким правом. Право самоврядування мало велике значення не лише для економічного розвитку міста, але забезпечувало й добробут міщан. Дослідження демонструє певні суперечності між приписами магдебурзького права та побутовою судовою практикою. Наочно проаналізовано обмеженість міського права через більший вплив призначуваних власником урядників та представлено особливості міського права у Золочеві. Проведено просопографічний аналіз, простежено повноваження й способи заробітку міських урядників: війта, лавників, радників тощо.

Ключові слова: Золочів, магістрат, війт, лавники, райці, писар, міська елекція, суд.

Золочів отримав магдебурзький привілей у 1523 р. від Сигізмунда I за клопотанням тодішніх власників Сенінських. Але це надання не означало повного самоврядування. Оскільки місто перебувало в приватній власності, воно володіло “неповним міським правом”¹. Власник, який виклопотав магдебурзький привілей, керувався насамперед бажанням збільшення власної вигоди. Адже існування самоврядного міста додавало певної стабільності до господарчих розрахунків власника, навіть в умовах частих турецько-татарських набігів. Якщо ж поселення руйнувалося достатньо його було звільнити від сплати податків на певний час, як воно само відроджувалося. Так неодноразово траплялося із Золочевом, особливо з середини XVII ст., оскільки місто часто піддавалось великим руйнуванням та пожежам через природні чи воєнні чинники. Життєдіяльність міста налагоджувалася завдяки зусиллям магістрату, розгляд компетенцій урядників якого й пропонується у дослідженні.

Самоврядування окремого приватного міста могло мати низку особливостей, відмінних від решти таких же міст. В історіографії проблематика самоврядування Золочева фактично не розроблялася. Частково цього питання торкалися у

¹ Тетяна Зайцева, “Антропологія міст і міського права на руських землях Корони польської в XIV – першій половині XVII ст.” (Дис. докт. іст. наук, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2019), 376; Józef Mazurkiewicz, “O niektórych problemach prawno-ustrojowych miast prywatnych w dawnej Polsce” *Annales universitatis Mariae Curie-Skłodowska*. Vol. XI. 4 (1964). 115–116.

загальних дослідженнях історії міста², а найбільш повно це здійснила Луція Харевічова, яка до своєї праці долучила й низку важливих документів³. Втім, щодо самоврядування різних приватновласницьких міст в Речі Посполитій вже існує відповідна база досліджень⁴.

Тетяна Зайцева підкреслює те, що коли надавали локаційний (магдебурзький) привілей, особливо, приватному поселенню, то в ньому доволі детально розписано економічне життя і часто звертали увагу на питання оборони. Натомість дуже мало присвячувалося самому функціонуванню органів самоврядування⁵. Про практичну діяльність урядників можемо дізнатися з міських судових книг, збереженість яких у Золочеві з 1666 р. й обумовила хронологічні межі статті. А саме, йдеться про 5 актових книг: війтівського суду, спільного уряду усього магістрату, а також, матеріали щодо майнових питань жителів міста⁶.

Місто Золочів було одним із найбільших приватних міст Руського воєводства, крім того, він був центром шляхетського комплексу, яким завідувала замкова адміністрація, на чолі з підстаростою⁷. Обмеженість міського права проявлялась у втручанні власника чи його замкових представників, у внутрішнє життя міста: могли впливати на призначення чи вибір міських урядників, а міщани мали виконувати додаткові повинності й платити податки (окрім, тих, що скеровувались в державну скарбницю: шос і чопове)⁸. Справи над єврейською громадою, юридиками були виведеними з-під юрисдикції міських судів та передані до замкової адміністрації⁹. Існувала свого роду вертикаль, за якою з апеляцією на рішення лавничого чи расцького судів можна було звертатися до суду підстарости, а вже оскарження дій останнього відбувалось у власника¹⁰.

² Микола Андрусак, “Золочів,” у *Золочівщина. Її минуле та сучасне*. (Нью-Йорк–Торонто–Канберра: Гомін України, 1982). 52–80; Микола Белінський, *Золочів: Історико-краєзнавчий нарис*. (Львів, 1966). 55; Zygmunt Uranowicz, *Przywileje miasta Złoczowa*. (Złoczów: Drukarnia Wilhelma Zukerkandla, 1895). 50; Filip Walczyna, “Złoczów,” *Miasta wielu religii. Topografia sakralna ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*. (Warszawa, 2016). 169–175, та ін.

³ Łucja Charewiczowa, *Dzieje miasta Złoczowa*. (Złoczów: Wydawnictwo pow. Towarzystwa tur. Krajoznawczego, 1929). 220.

⁴ Див. зокрема: Юрій Турега, “Управління та самоврядування міста Броди у кінці XVI–XVIII ст.” (Дис. д-ра філософії в галузі історії, ЛНУ ім. І. Франка, 2022), 252; Aneta Średzińska, “Miasta prywatne ziemi drohickiej i mielnickiej do końca XVIII wieku” (Rozprawa doktorska, 2011), 372, тощо.

⁵ Тетяна Зайцева, “Антропологія міст і міського самоврядування”, 362.

⁶ Центральний державний історичний архів України, Львів. (далі – ЦДІАУЛ). Ф. 70. Магістрат м. Золочів. Оп. 1. Спр. 1–5.

⁷ У 1666 р. підстаростою був Павло Кулеш, а в 1670–1690-х рр. – Петро Свєправський (ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 17).

⁸ Małgorzata Choińska, “Powinności mieszczan w mieście królewskim a w mieście prywatnym: przykład Tykocina w XVI–XVIII w.”, *Studia Podlaskie* t. 18 (2009–2010). 23–24.

⁹ Józef Mazurkiewicz, “O niektórych problemach prawno-ustrojowych miast,” 119.

¹⁰ Łucja Charewiczowa, *Dzieje miasta Złoczowa*, 133; Юрій Турега, “Управління та самоврядування міста Броди у кінці XVI–XVIII ст.”, 180. Також, наприклад, коли львів’янин побив свою дружину, що була із Золочева, остання з родиною звернулась спершу до міського суду, а згодом уже з райцями до замку (ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 99–100).

Магдебурзький привілей подає відомості про міських урядників, зокрема вйта та його судові обов'язки. У привілеї німецьке право надавалося так, як по інших містах Львівської землі, що дозволяє припустити: вже від початку мали б існувати якісь атрибути самоврядування, які, власне, й творили магістрат, згадані в Бартоломея Гроїцького¹¹. Однак, їхні компетенції доповнювалися локаційним документом від власника, що не зберігся. У наступному привілеї щодо міського самоврядування від нового власника Лукаша Гурки, про лаву й раду говориться, як про такі, що вже функціонують¹². Упродовж XVII ст. Золочів перебував у власності роду Собеських, які зі свого боку теж надали низку привілеїв місту, чи безпосередньо міським урядникам. За Яна III Собеського місто часто опинялося в центрі воєнних кампаній, передусім з турецько-татарськими військами й отримувало податкові звільнення й нові привілеї¹³.

Ключовою постаттю в містах з правом самоврядування був вйт. Попри те, що на посаду вйта, за приписами магдебурзького права, мала б вибирати з “поспільства”¹⁴, але як і в більшості приватних міст, у Золочеві його призначав власник. Можливість призначення фактично дозволяла “купити вйтівство” і воно ставало діличним.

Вйтами, зазвичай, ставали шляхтичі. Зокрема, з часу Хмельниччини, і аж до 1660-х рр. відоме урядування Миколая Орлика¹⁵; зафіксовано, що в 1666–1667 рр. вйтом був Ян Лебіцький¹⁶; у наступні два роки в документах фігурує Станіслав Тарговський¹⁷. Однак, у період 1670–1682 рр. на уряд майже щороку призначався міщанин Лукаш Вавринович¹⁸, якого власник Ян III Собеський у 1682 р. постановив на вйтівство “доживотно”¹⁹, останню згадку про нього (ще як вйта) маємо з 1703 р.²⁰ Але, можливо, що і Л. Вавринович міг здати в оренду вйтівство, бо за 1695 р. маємо побіжну згадку про вйта Лукаша Розицького²¹.

Головний обов'язок вйта полягав у веденні судових процесів на чолі лави. Іноді в джерелах вказується місце проведення суду в домі у вйта, у когось з

¹¹ У ширшому його розумінні: лава, рада та виконавчий орган магістрату (зокрема, й міські слуги). Bartłomiej Groicki. *Porządek Sądów w Spraw Miejskich Prawa Maydeburskiego w Koronie Polskiej*. (Krakow. 1616). 6–18.

¹² Łucja Charewiczowa, *Dzieje miasta Złoczowa*, 133.

¹³ Ibidem. 34.

¹⁴ Андрій Заяць, “Вйтівська влада у приватних містах Волині XVI – першої половини XVII ст.”, *СОЦІУМ. Альманах соціальної історії*. Вип. 8. (2008). 57.

¹⁵ Перша виявлена згадка про нього на цій посаді стосується 1651 р. (ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 49 зв.); а щодо 1660-х рр. (Спр. 1. Арк. 184; Спр. 4. Арк. 106).

¹⁶ Там само. Спр. 1. Арк. 1, 5.

¹⁷ Там само. Спр. 1. Арк. 18, 22, 27; Спр. 2. Арк. 1. У 1676 р. вказувалося, що Герасим Сітко колись купив фільварок у пана Тарговського “*namiestnika wojtowstwa Zioczowskiego iako krewnego Pana Orlika*” (Спр. 1. Арк. 184).

¹⁸ Там само. Спр. 1. Арк. 48, 71, 125; Спр. 4. Арк. 103.

¹⁹ Łucja Charewiczowa, *Dzieje miasta Złoczowa*, 174–175.

²⁰ ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 243–250.

²¹ Там само. Спр. 5. Арк. 234.

райців, чи безпосередньо в обвинуваченого, чи в позивача²². Фактично, війт був очільником міста, а в його віданні перебували майже всі справи магістрату.

З призначення Л. Вавриновича 1682 р., дізнаємося й мотиви, чому багато хто жадав отримати посаду війта. Так, війтівство, окрім виконання обов'язків, передбачало й отримання певних дивідендів²³, насамперед отримання прибутку від наданого на час урядування “фільварку”: саду, ріллі, пасовиськ, сіножатей, а з ними й підданих селян; важливим було тримання війтівського ставу, на якому можна було добре заробити (зокрема, беручи плату за вилов риби)²⁴. Землі війта знаходились за містом, по дорозі до с. Ремезівці (згодом ця територія стала частиною міста, а щодо неї сформувався топонім “podwojście”). Передбачалась для війта й певна частка з судових оплат, а щорічно з замку “за звичаєм” мав надаватися камінь лою. Також, війт міг отримувати (особливо, при зміні власника міста) додаткові земельні надання, винагороди тощо.

Крім того, війти займалися, й доволі успішно, певною підприємницькою діяльністю²⁵. Наприклад, вони могли скупляти, а згодом перепродувати земельні угіддя²⁶. Відомо, що в означуваний період Л. Вавринович звів над ставом, навпроти міського млина броварню, й заробляв на забезпеченні міщан пивом та медом²⁷. Він же, ще в 1670-х рр. займався тим, що спільно з кам'янецькими міщанами (зокрема, з вірменином Даніелем Дзаруговичем) вирушали до Валахії для купівлі там волів, яких згодом переганяли й продавали аж у Гданську, що було надзвичайно прибутковою справою²⁸. Л. Вавринович міг надавати й грошові позики, при чому навіть євреям²⁹. До того ж, за несплату боргу, суд вилучав майно на користь позикодавця³⁰.

Л. Вавринович був доволі заможним, мав багато спадкоємців. У 1690-х рр. дійшло навіть до конфлікту, коли його нащадки від перших двох шлюбів з'явилися до суду з оскарженням дій війта, оскільки той, нещодавно одружившись втретє, заповів новій дружині Христині більшість свого майна³¹. На жаль, не знаємо,

²² ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 3, 83, 164–165, 214.

²³ Андрій Заяць, “Війтівська влада у приватних у приватних містах Волині XVI – першої половини XVII ст.”, 57, 60.

²⁴ Łucja Charewiczowa, *Dzieje miasta Złoczowa*, 47; Тетяна Зайцева, “Антропологія міст і міського самоврядування”, 365.

²⁵ Андрій Заяць, *Міське суспільство Волині XVI – першої половини XVII ст.: монографія*. (Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019). 149.

²⁶ ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 40 зв., 78, 122, 136 зв.

²⁷ Там само. Спр. 5. Арк. 248.

²⁸ Питання поділу спільних грошей завжди є складним, тому “бізнес-партнери” розсварилися, й не знаємо, чи вдавався війт і надалі до такого підприємництва. Однак, у 1680-х рр. Д. Дзаругович переїхав до Золочева, де став “війтом” вірменської громади (ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 3–4, 18).

²⁹ Там само. Спр. 4. Арк. 194; Андрій Заяць, *Міське суспільство Волині XVI – першої половини XVII ст.*, 149.

³⁰ ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 79.

³¹ Там само. Спр. 5. Арк. 171 – 172.

чим завершилися родинні суперечки, бачимо лише, що його діти та внуки таки згадуються (втім, можливо, не всі) уже в заповіті 1703 р.³².

Свого роду заступником війта й безпосереднім очільником суду, у самоврядних містах часто виступає лентвійт (“podwojta”, “viceadvocatus”)³³. Однак, за довголітнє врядування Л. Вавриновича (особливо, за 1680–1700 рр.), майже не маємо згадки про цей уряд, хоча саме цього періоду і стосуються кілька збережених міських книг. Звідси, припускаємо, що, можливо, посада “лентвійта” не була постійною, а здебільшого функціонувала в період, коли війтівство тримали шляхтичі, які часто могли покидати місто (оскільки, в попередній період посада згадувалась значно частіше). Зокрема, з джерел знаємо про якогось “Szymona lentwoyta” 1662 р.³⁴, Мартина Голембйовського, що займав уряд принаймні в 1666 р. за війта Яна Лебницького³⁵ та в 1674 р.³⁶, Максима Сороковича (1670 р.) та Якуба Крамаря (1668 та 1678 рр.)³⁷ тощо.

Б. Гроїцький вказував, що хоч в Магдебурзі було одинадцять лавників (а війт – дванадцятий), але в інших містах не потрібно їх так багато³⁸. У Золочеві ж кількість представників лави (“scabinatus” або “wieśni”) привілеєм була зафіксована як сім: п’ятьох мали обирати безпосередньо з міста, а ще двох з передмістя, що іноді при елекції вказувалося³⁹. Але на практиці їхня кількість не була сталою, а коливалася від шести до дев’яти в окремі роки⁴⁰. Припускаємо, що в роки, коли кількість лавників була більшою, з’являлась категорія “старших лавників” (досвідчених, тобто, таких що уже урядували в попередні роки), які мали досвід та ділилися ним з “молодшими”. Щодо Золочева вдалося виявити кілька згадок про посаду старшого лавника⁴¹.

³² ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 244 – 249.

³³ Там само. Спр. 1. Арк. 5, 18, 173, 183; Par. Złoczów. Księga metrykalna chrztów dla całej parafii; 1606–1682. Sygn. 1516. AGAD. Zespół sygn. 301. S. 15.

³⁴ ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 75

³⁵ Там само. Спр. 1. Арк. 5.

³⁶ Там само. Спр. 1. Арк. 119.

³⁷ Там само. Спр. 2. Арк. 64.

³⁸ Bartłomiej Groicki, *Porządek Sądów y Spraw*, 16–17.

³⁹ Lucja Charewiczowa, *Dzieje miasta Złoczowa*, 48; Але не завжди саме в такій пропорційності, наприклад, у 1670 р. з передмістя в лаві був лише Іван Сенишин. (ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 64).

⁴⁰ Для прикладу в 1685 р. лавників було вісім: Ян Фурикевич, Станіслав Голембйовський, Прокіп Сушко, Блажей Воронякевич, Миколай Біленький, Йозеф Трелік, Себастьян Горчиловський та Іван Сенишин); у 1686 р. – сім (Фурикевич, Голембйовський, Сушко, Воронякевич, Горчиловський, Сенишин та Блажей Пацек), а вже наступного – їх шість (ті ж самі, крім Івана Сенишина), а у 1688 р. знову сім (Воронякевич, Пацек, Сушко, Фурикевич, Сенишин та було обрано двох нових, Войцеха Треліка та Павла Зарудецького). Так само, і в наступні роки: у 1690, 1691, 1693 та 1694 рр. лавників було відповідно шість та чотири рази по сім, а 1695 р. – аж дев’ятеро, уже знані Пацек, Голембйовський та нові: Мартин Фурикевич, Стефан Домазарський, Антон Бартошевич, Калімон Стефанович, Іван Петровський, Миколай Кудрик, Діонісій Мроговицький (ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 6, 10, 19 зв., 58; Спр. 5. Арк. 63, 100–101, 117, 122, 132, 137).

⁴¹ Там само. Спр. 3. Арк. 35, 108 зв.

Вибори проходили щорічно, навесні (найчастіше в березні). У 1670-х рр. спостерігаємо й те, що двох лавників не обирали, а призначали “z ramienia” підстарости та “z ramienia” війта⁴², що явно не входило до прописаних норм самоврядування. Окремі міщани обирались лавниками неодноразово. Наприклад, Прокіп Сушко, щонайменше десять разів був лавником за період 1678–1693 рр.⁴³, на один більше – Блажей Пацек у 1682–1700 рр.⁴⁴ Паралельно з виконанням судових обов’язків лавників могли обирати й для інших посад⁴⁵. Після урядування в лаві декого з міщан можна було побачити на посаді райці⁴⁶. Або навпаки, як Якуб Крамар, що фігурував у 1668 р. як лентвійт і бурмистр⁴⁷. Наступного року на одному судовому засіданні він виконує одночасно дві функції – “Proconsule viceadvocato”⁴⁸, а в 1670 р. постає в статусі лавника⁴⁹. Траплялись серед лавників і неписьменні, особливо часто такі почали зустрічатися з 1690-х рр.⁵⁰

Лавників через їхній статус запрошували виконувати й інші, позасудові функції⁵¹. Зокрема, спершу вказувалося, що в одного з лавників мав зберігатися один із ключів до ратушної скарбниці, яка зберігалася у війта⁵². Також, саме лавники були серед тих, хто засвідчував записи щодо нерухомості чи останню волю міщанина на місцях (тестаменти)⁵³. Проводили розмежування ділянок міщан та їхні виміри⁵⁴. Виконували й символічний ритуал введення у право власності “a na znak wiecznosci dana mu iest Intrromisia pod znakem Zieloney rozgi”⁵⁵. Іноді вказувалося, що ритуал проводиться саме старшим лавником⁵⁶. До того ж при аналізі метричної книги хрещень, що велась при золочівському костелі, бачимо, що лавників доволі часто запрошувати стати хрещеними батьками⁵⁷.

⁴² ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 53.

⁴³ ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 135, 187, 219; Спр. 5. Арк. 36, 47, 63, 75, 100, 117, 122, 132.

⁴⁴ Там само. Спр. 5. Арк. 36, 63, 75, 100, 117, 122, 132, 137, 140, 148, 204.

⁴⁵ Іван Сенишин у 1688 р. водночас був лавником та збирачем податків. (ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 48.).

⁴⁶ Так, Ян Фурикевич з 1683 р. кілька разів був лавником, а з 1689 р. бачимо його двічі на посаді райці. (ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 37 – 38; Спр. 3. Арк. 6, 10, 19 зв., 58, 73 зв.).

⁴⁷ Там само. Спр. 1. Арк. 3.

⁴⁸ Там само. Спр. 1. Арк. 35.

⁴⁹ Там само. Спр. 1. Арк. 3; Спр. 1. Арк. 119.

⁵⁰ Як М. Біленький та С. Домазарський “jako pisarz nie umijNecy”. ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 94, 150.

⁵¹ Андрій Заяць, *Міське суспільство Волині XVI – першої половини XVII ст.*, 170.

⁵² ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 20 зв.; Спр. 4. Арк. 188.

⁵³ Там само. Спр. 1. Арк. 30.

⁵⁴ Там само. Спр. 5. Арк. 8.

⁵⁵ Там само. Спр. 4. Арк. 128; Bartomiej Groicki, *Porząddek ŚNiedzy w Sprawach*, 45–46; Юрій Турега, “Управління та самоврядування міста Броди у кінці XVI–XVIII ст.”, 140.

⁵⁶ ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 122.

⁵⁷ AGAD. Archiwum Radziwiłłów. Zespół sygn. 301. Sygn. 1516.

Найголовнішою інституцією в міському управлінні мала б бути міська рада⁵⁸. Останню творила колегія райців ("consulatus"), яка й мала відповідати за налагодження повноцінної життєдіяльності міста⁵⁹. Але у приватних містах компетенції райців були обмеженими, через передачу частини повноважень до війта чи замку. У перших (збережених) згадках про функціонування ради в Золочеві лише роблять загальні посилання до норм німецького права.

1541 р. було чітко розмежовано вписи до міських книг: справи лавничі – як до книг війтівських, а документи райців, відповідно – до їхньої книги⁶⁰. Але на практиці, принаймні в період лихоліть з середини XVII ст., могла вестися лише одна книга спільного уряду бургомистра, війта, ради та лави⁶¹. Ба навіть більше часто траплялося, коли в невеликих містах судді тижнями, а іноді й місяцями, не засідали⁶². Але це створювало ще більшу плутанину в питанні розмежування обов'язків лави й ради, адже, часто і кримінальні, і цивільні, і поточні справи уряд проводив спільно. Надзвичайно рідко бачимо, щоб був суд лише раєцький. Здебільшого, хоча б хтось один, але з лави мав бути присутнім⁶³.

Усього в Золочеві було четверо райців, каденція яких тривала один рік. Щоквартально, по черзі, кожен з них ставав бурмистром ("proconsul"). Іноді складно визначити керівника ради, бо в книгах вони часто вказуються як бурмистри, незалежно від головування.

Як і до лави, вибори до ради проводились навесні й привілеєм встановлювалося, що усіх чотирьох мали обирати самі міщани. У 1676 р. підтверджувалися вибори за давнім звичаєм, "aby przy Pospolstwie zostawała Elekcia y oni sami a nie kto inny wszystkich czterech Burmistrzow obbierać sobie powinni z ktorych według upodobania wybrać sobie ma Jm Pan Podstarosci iednego zamkowego, a drugiego P[an] woyt"⁶⁴. Однак, швидше за все, що війт і підстароста самі призначали "свого райцю", оскільки з актів елекції, що є вписаними до книг, щодо таких райців часто використовується позначення "z gamienia"⁶⁵. Крім цього, вказувалося й те, що, як і раніше двоє в колегії мають бути католиками, а двоє "Religiey Greckiey"⁶⁶. Замковий та війтівський райці мали контролювати надходження податків до замкової адміністрації та виконання повинностей. Натомість двоє інших мали підтримувати громадський порядок у місті,

⁵⁸ Андрій Заяць, *Міське суспільство Волині XVI – першої половини XVII ст.*, 173–174.

⁵⁹ Bartłomiej Groicki, *Porządek Sądów y Spraw*, 8–11.

⁶⁰ Łucja Charewiczowa, *Dzieje miasta Złoczowa*, 133.

⁶¹ ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 2; Тарас Барабаш, "Латинське письмо у міських канцеляріях Руського воєводства XVI–XVII ст." (Дис. канд. іст. наук, НБУ ім. В. Вернадського, 2018). 97.

⁶² Agnieszka Bartoszewicz, "Miasto czy wieś? Małe miasta polskie w późnym średniowieczu", *Przegląd Historyczny* 99/1 (2008). 125.

⁶³ Як на засіданні раєцького суду у 1674 р. був лавник Марко Блажкович "quatuor consules et unus scabinus" (ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 111).

⁶⁴ Там само. Спр. 4. Арк. 93–94.

⁶⁵ Там само. Спр. 4. Арк. 105, 135, 152.

⁶⁶ Там само. Спр. 4. Арк. 94.

забезпечити контроль за проведенням торгів і ярмарків, інспекцію цехів, укладення договорів про здачу в оренду міських прибутків⁶⁷. На засіданнях суду в питаннях щодо цехів бував присутній і війт⁶⁸. Віддавали прибутки з міста за погодженням з підстаростою⁶⁹. Поруч з елекцією райців, обирали й т. зв. “нічного бурмистра”, що мав забезпечувати спокій та охорону міста вночі. За це він отримував 10 зл. щорічно та звільнення від всіх податків⁷⁰.

Завдяки низці уривків з міських книг, а також, знайденому за 1688 р. в міській книзі “*postanowienie porządku dobrego*” від тодішнього бурмистра Якуба Ригецького можна на практиці простежити компетенції ради в Золочеві. У постанові райці звернулися до всього населення, щоб не було шкоди міським господарствам одне одного, а для цього, щоб кожен обладнав хороший паркан, крізь який би худоба не пройшла⁷¹. Оскільки в цей час, неподалік міста знаходились татарські загони, саме колегія райців клопоталась щодо створення вартових загонів, налагодження оборони (зокрема, райці наказали міщанам, що проживали під валами, щоб їх зміцнили, а їхні діти цього не псували)⁷². З цієї причини забороняли обсаджувати землі навколо валів, щоб ті не перетворилися на сільськогосподарську зону, а виконували оборонну функцію. Утім, ці їхні розпорядження часто ігнорувалися міщанами⁷³. Також від колегії надійшло розпорядження, щоб кожен, хто зможе, допоміг збройно, або якщо має, щоб надав кулі та порох. Намагались захистити місто від жовнірських стацій. Саме райці виступали у Львівському гроді зі скаргами й описом руйнувань міста⁷⁴. Рада намагалась покращити житлові умови міщанам, будинки яких були зруйновані (наприклад, як вказано за 1674 р. про руїни будинку, тиждень після турецько-татарської нападу), особливо, якщо там перебували діти⁷⁵, призначали опікунів для сиріт⁷⁶.

Дбали й про благоустрій вулиць та охайний вигляд будинків. Наприклад, Сен Чорний, що мешкав у збудованому будинку на викупленому плаці (ділянці) Йордановському, неодноразово отримував звернення від уряду, щоб “*dom lepszego postawii*”, які б відповідали рівню сусідніх будинків⁷⁷.

⁶⁷ Микола Андрусак, “Золочів”, 59; Łucja Charewiczowa, *Dzieje miasta Złoczowa*, 48.

⁶⁸ ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 45–46, 77.

⁶⁹ Там само. Спр. 3. Арк. 6–8.

⁷⁰ ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 1; Łucja Charewiczowa, *Dzieje miasta Złoczowa*, 49.

⁷¹ ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 21–22.

⁷² Там само. Спр. 3. Арк. 21–22.

⁷³ Там само. Спр. 1. Арк. 190.

⁷⁴ Після воєнних знищень чи пожеж (Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi p. Aleksandra hr. Stadnickiego. Lwów, 1928. T. 23. 327, 427).

⁷⁵ ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 119.

⁷⁶ Там само. Спр. 1. Арк. 187.

⁷⁷ Там само. Спр. 5. Арк. 70.

Добре знаючи про ймовірність пожеж, райці закликали міщан покривати будинки гонтом, а не соломою, оскільки він був більш безпечним і не відразу горів, на відміну від соломи. А саме сіно, призначене для тварин, мало бути належно схованим⁷⁸. Рада дбала також про поля міщан, щоб худоба одних не знищила посівів інших, про полагодження греблі на міському ставу⁷⁹ тощо. Райці стежили, щоб не зменшувалися міські угіддя, якими могли почати користуватися сусідні села, бо тоді місто не матиме з них прибутків, через що скаржились й до золочівського підстарости⁸⁰.

Райці пильнували, щоб вільні ділянки (плаці) не стояли пустою й давали їхнім власникам певний час на початок будівництва. Якщо упродовж відведених господарю кількох тижнів, роботи не починалися, то ділянку у власника могли вилучити й продати іншому⁸¹. Так само стежили, щоб не пустували й уже збудовані будинки. Наприклад, Єва Ковалишина 1689 р. з чоловіком повернулася до Золочева, звідки раніше була змушена виїхати через “дорожнечу” (великі податки) та продала свій дім тому, хто б міг витримати податковий тягар⁸². Дбали, щоб міська варта вчасно отримала зарплатню (“merces”)⁸³. Загалом відповідали за прибутки й видатки міста. У бурмистра, що головував, зберігався один з двох ключів до міської скарбниці⁸⁴, яка наповнювалася з торгових і ярмаркових оплат, чиншів від крамниць, використання ваг тощо⁸⁵.

Міська рада спільно з війтом укладала з зацікавленими особами контракт “оренди міського провенту”⁸⁶ й міська скарбниця поповнювалася обумовленою сумою. Її ділили та виплачували чотири рази на рік⁸⁷. Також наголошувалось, що орендар має забезпечити місто від різних непередбачуваних обставин, а саме, оберігати від “Ворога Коронного, повітря морового, вогню випадкового”⁸⁸.

Райцями мали ставати громадяни міста, які користувалися авторитетом серед міщан. Довголітніми райцями упродовж 1670–1700 рр. були згадані

⁷⁸ ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 22; Після великої пожежі у 1688 р., спричиненої місцевою винокурнею, уряд навіть заборонив “kurzenia” в середмісті (Спр. 5. Арк. 132–133).

⁷⁹ Там само. Спр. 3. Арк. 22.

⁸⁰ ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 123.

⁸¹ Там само. Спр. 3. Арк. 22, 109 зв.

⁸² Там само. Спр. 5. Арк. 88. Не завжди це вдавалось легко. Наприклад, дім Грегора Швайковського на час запису уже 15 р. стояв пустою, й почав перетворюватися в руїни (Спр. 4. Арк. 161).

⁸³ Там само. Спр. 3. Арк. 22–22 зв.

⁸⁴ Там само. Спр. 3. Арк. 20.

⁸⁵ Łucja Charewiczowa, *Dzieje miasta Złoczowa*, 50.

⁸⁶ “Arenda Miejska Ratuszna z mieszkaniem zupełnym, sklepem dolnym murowanym, y innemi mięskimi dochodami jako z mazją, dziegciem, swicami, Pomiernym ...”. ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 207. Детальніше про оренду див.: Юрій Турега, “Управління та самоврядування міста Броди у кінці XVI–XVIII ст.”, 106.

⁸⁷ Сума оренди була різною від 350 до 700 зл. (ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 7, 74, 125 зв., 136).

⁸⁸ Там само. Спр. 4. Арк. 104.

Валентин П'єховський, Якуб Крамар, Симон Гагашка, Миколай Станіславович, Данієль Савицький, які обіймали посаду, іноді з перервами, по десять років і більше⁸⁹. Неодноразово до міської ради входив і Л. Вавринович, який в 1662 та 1667–1669 рр. вказується як райця і бурмистр⁹⁰.

Ще 1541 р. вказувалося, що свої власні прибутки райці мають отримувати так, як в Олеську: тобто, брати частку від того, що йде на уряд (штрафів, судових оплат, торгових та ярмаркових поборів тощо)⁹¹. Оскільки, отримували урядники не надто багато, вони могли вдаватися до зловживань⁹². Наприклад, 1676 р. через низку скарг на діяльність бурмистрів та писаря Мартина Скалку через різні кривди та враховуючи побиття останнім різних осіб із цілого Золочівського шляхетського комплексу, було видано постанову, за якою такі дії мали каратися великими штрафами на користь ремонту замку та самого міста. Задля покарання, райців зобов'язали сплачувати бджільну десятину ("pszelnu"), від якої вони раніше ухилялися⁹³. Втім, уже за п'ять років, урядники змогли випросити в Яна III податкове звільнення ("особливо від податку з пасік звільнити")⁹⁴.

У міських записах натрапляємо й на випадки, коли в час каденції самі райці зловживали владою. Наприклад, 1669 р. В. П'єховський скаржився до війтівського суду, що С. Гагашка "перед людьми слова образливі й шкідливі говорив" до нього, коли той уже три роки перебуває в жалобі, зрештою останньому присудили тридцять гривень штрафу на замок і п'ятнадцять на уряд війта⁹⁵. У 1676 р. з цими ж райцями пов'язаний гучний скандал. Так, перед "Tureczyzna" міщанин Матіяш, що проживав у шпиталі, відвідав до В. П'єховського й несподівано, без заповіту помер. Але перед смертю обіцяв передати велику суму грошей на костел (свідки ці гроші в нього бачили), а ті зникли. Як виявилось, Матіяш гроші заховав у скрині, яку відшукали працівники, що жили на фільварку С. Гагашки. Останній, дізнавшись про це, повідомив П'єховського, та, замість того, щоб повернути кошти, вони їх спільно між собою поділили, за що отримали покарання, але згодом були пробачені⁹⁶.

Обмеженість джерельного матеріалу не дозволяє цілком відтворити функціонування міського самоврядного організму. Однак, окрім уже розглянутих, також існувала ціла низка урядів, результат діяльності яких не завжди потрапляв

⁸⁹ Наприклад, Миколай Станіславович обіймав посаду райці принаймні 21 р. (з того, що вдалось відшукати в джерелах), зокрема, в: 1670, 1673, 1676–1679, 1682, 1683, 1685, 1688–1697, 1699, 1700 рр. (ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 64; Спр. 4. Арк. 38, 87, 105, 135, 152, 251; Спр. 5. Арк. 36, 37, 47, 63, 75, 100, 117, 122, 132, 137, 140, 147, 168, 182, 204).

⁹⁰ Там само. Спр. 2. Арк. 75; Спр. 2. Арк. 1, 5, 11, 27.

⁹¹ Łucja Charewiczowa, *Dzieje miasta Złoczowa*, 133.

⁹² Андрій Заяць, *Міське суспільство Волині XVI – першої половини XVII ст.*, 176.

⁹³ ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 94.

⁹⁴ Łucja Charewiczowa, *Dzieje miasta Złoczowa*, 171–172.

⁹⁵ Там само. Спр. 1. Арк. 57–58.

⁹⁶ Там само. Спр. 1. Арк. 140–143.

до писемних джерел. Зокрема, це були писарі, шафарі, міська варта, війтівські та власне міські слуги (кат, пушкарі, сурмачі, слюсарі) тощо⁹⁷.

У Золочеві існувала невелика міська канцелярія, але писарі вочевидь мали хорошу освіту, бо користувались каліграфічними зразками львівської та краківської шкіл. Дослідник Тарас Барабаш, порівнявши зразки почерків, розрізнив щонайменше трьох писарів у період 1668–1683 рр.⁹⁸, але оскільки книги урядів велися часто спільно, то нема й розрізнення між раецьким чи війтівським писарями. Для цього часу знаємо лише одне ім'я, зокрема це провентовий писар Мартин Скалка (“прибутковий”⁹⁹, здійснював записи прибутків, видатків замку, мав контролювати роботу підданих). Його діяльність поєднувалась працею в замку та місті, яку бачимо упродовж майже 30 років, до його смерті в 1687 р. У перші роки він навіть певний час заміняв підстаросту в суді¹⁰⁰.

З 1680-х рр. знаємо про активну діяльність ще двох писарів: Миколая Козловського (“pisarz prowentow”, діяльність якого здебільшого обмежувалася розпорядженнями замку)¹⁰¹ та сина Мартина Скалки, теж Миколая (“pisarz miejski”)¹⁰². Останній у 1689 р. став орендарем міських прибутків. З 1697 р. провентовим писарем був Андрій Коцінський. Писарі не лише записували до книг певні справи, але також, зазвичай, мали невеликий архів, де, окрім власне міських справ, зберігались тлумачення постанов магдебурзького права тощо; тому їх часто сприймали на рівні з лавником чи райцею¹⁰³. Подекуди заповідачі в тестаментях саме писарям доручали розібратися з боргами¹⁰⁴.

Дослідники вказують на важливість уряду шафарів, що оберігали фінанси поспільства, контролюючи прибутки й видатки з міської скарбниці¹⁰⁵. У Золочеві бачимо діяльність “distributores”, завданням яких було вести облік міського бюджету (“za rewnym rejestrem”). Вони ж володіли другим ключем до міської скарбниці (тим, що раніше знаходився у лавника). Вказувалося, що витрачати міські гроші можна лише на ремонт міста (“iako to wałow, parkanow, mostow u bram”), чи на приїзд і забезпечення послів, і то лише з відома війта чи бурмистра¹⁰⁶. Також існували уряди: вісьмох “electores ad taxam” для збору

⁹⁷ Андрій Заяць, *Міське суспільство Волині XVI – першої половини XVII ст.*, 196–197, 211.

⁹⁸ Тарас Барабаш, “Латинське письмо у міських канцеляріях Руського воеводства XVI–XVII ст.”, 138–140, 163.

⁹⁹ Łucja Charewiczowa, *Dzieje miasta Złoczowa*, 49.

¹⁰⁰ ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 1. Помер 1687 р., після того як впав з коня, прямуючи до Жовкви та кілька днів пролежав паралізованим (Par. Złoczów. Księga metrykalna zgonów/pogrzebów dla całej parafii 1684 – 1765. Sygn. 1537. AGAD. Zespół sygn. 301. S. 1).

¹⁰¹ Помер в жовтні 1695 р. (AGAD. Archiwum Radziwiłłowy. Działy V. Sygn. 7643. Арк. 56; Zespyły sygn. 301. Sygn. 1537. S. 15).

¹⁰² ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 49 зв., 127.

¹⁰³ Agnieszka Bartoszewicz, “Miasto czy wieś? Małe miasta polskie w późnym średniowieczu”, 125.

¹⁰⁴ ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 70.

¹⁰⁵ Андрій Заяць, *Міське суспільство Волині XVI – першої половини XVII ст.*, 203.

¹⁰⁶ ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 20.

податків до міської скарбниці, серед них бачимо і євреїв (“Moszko przedmieski”)¹⁰⁷ та двох “ехасторow”, що мали контролювати їх збір. Останніх вибирали щороку, один мав працювати в місті, інший – на передмісті, й щомісяця вони мали змінювати один одного¹⁰⁸.

Ще дослідники XIX ст. відзначали, що у Золочівському архіві знаходиться катівський меч¹⁰⁹. Але зустрічаємо лише одну згадку про цю посаду¹¹⁰. Можливо, що уряд не був постійним у місті, а екзекутора запрошували при розгляді відповідних справ. Кат, як міський слуга, не лише виконував вироки (страчував чи проводив торттури), але й забезпечував виконання додаткових функцій, таких як, відлов бродячих собак, очищення міста від нечистот тощо¹¹¹.

Вкрай важливою для розвитку міста було налагодження внутрішньої й зовнішньої безпеки міста. Цим займалася міська варта, яка не лише за дорученням райців стежила за громадським порядком, а й мала уберегти місто від пожеж¹¹². Від уряду також була людина відповідальна за координацію дій цехів та виставлення ними додаткових загонів у час небезпеки¹¹³.

Розгляд діяльності магістрату дозволив зауважити низку особливостей практичного застосування магдебурзького права у приватному місті, яким був Золочів. Хоча компетенції міських урядників за приписами Б. Гроїцького мали б чітко розмежовуватися, але часто ці повноваження змішувалися. Провідну роль в управлінні міста відігравав вїйт, якого призначав на довічно сам власник. Хоча посади райців та лавників були обраними, повторюваність імен у списках елекцій вказує на певну закритість групи урядників для нових облич. Вагомими для життя міста була й низка інших урядників, підпорядкованих раді (зокрема, варта, податківці тощо), щоправда, про їхні обов’язки залишились лише скупі відомості. Попри певні зловживання, магістрат був зацікавлений в забезпеченні добробуту міщан. Тому, незважаючи на дещо обмежений характер німецького права у Золочеві, воно сприяло розвитку та швидкому відновленню міста в умовах лихоліть.

¹⁰⁷ ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 187.

¹⁰⁸ Там само. Спр. 4. Арк. 36.

¹⁰⁹ Bronisław Sokalski., *Rys geograficzno-statystyczny złoczowskiego okręgu szkolnego wraz z dokładnym opisem poszczególnych miejscowości obu powiatów (złoczowski i brodzki)*. (Złoczów: nakł. Towarzystwa Pedagogicznego, 1885). 219; Łucja Charewiczowa, *Dzieje miasta Złoczowa*, 47.

¹¹⁰ ЦДІАУЛ. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 155.

¹¹¹ Тетяна Зайцева, “Антропология міст і міського самоврядування”, 181–185.

¹¹² Андрій Заяць, *Міське суспільство Волині XVI – першої половини XVII ст.*, 209.

¹¹³ Łucja Charewiczowa, *Dzieje miasta Złoczowa*, 50.

FUNCTIONING OF THE MAGISTRATE OF ZOLOCHIV IN THE LAST THIRD OF THE 17-th CENTURY

Yaroslav BASHTEVYCH

Ivan Franko National University of Lviv
Department of Ancient History of Ukraine and Special Fields of History
Universytetska St., 1, Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: yaroslav.b189@gmail.com
ORCID ID: 0009-0005-9622-1127

The article investigates the operations of the magistrate in Zolochiv during the late 17th century under the governance of Magdeburg Law. Many landowners within the Polish-Lithuanian Commonwealth sought the king's approval to grant Magdeburg Law to their towns, recognizing its superior management and revenue-generating potential. This article underscores the significance of local self-government in fostering not only the economic development of the town but also the prosperity of its inhabitants.

The implementation of German law in Zolochiv exhibited a limited scope, as it was contingent upon the authority of the castle administrator (Zolochiv podstarosty) and the town elder (voyt), both of whom were appointees of Jan Sobieski, the town's owner. These officials held the power to appoint two councillors and two jurors. Nonetheless, the municipal self-government provided the townspeople with the autonomy to manage their "small homeland," facilitating the town's recovery from natural disasters or wars within a few years.

The central thesis of the article is to explore the practical functioning of the magistrate in a privately-owned town governed by Magdeburg Law. Authority within the town was vested in the magistrate, comprising a council and a jury board known as the scabinatus. Although the jury board was intended to consist of seven elected jurors, the actual number varied from six to nine, owing to the inclusion of senior jurors who mentored newly elected members. The jury board's primary duty was to hold court sessions under the oversight of the town elder or his deputy (viceadvocatus), appointed as needed.

The town elder (advocatus), typically appointed from the nobility, was the chief official of the town. Archival sources reveal that several individuals held this position, but from 1670 to 1703, it was consistently occupied by a burgher, Lukasz Wawryniewicz, who consolidated considerable power. This position was highly lucrative, as the town elder not only presided over the court but also engaged in various aspects of self-government.

The municipal council consisted of four councillors, with equal representation from the Polish and Ruthenian communities. Each councillor alternately served as the chairman (proconsul) on a quarterly basis. The council managed vital aspects of the town's livelihood, including organizing the guard, conducting fairs, and inspecting guilds. The councillors were also responsible for the town's finances, although there were instances where they did not utilize funds for the townspeople's benefit and even instances of power abuse.

Elections for the magistrate were held in the spring, with elected officials serving one-year terms. It was not uncommon for some townspeople to be elected to the magistrate multiple times, ranging from 10 to 20 terms. Town servants, such as writers, distributores, and electores (tax officials), also played significant roles in the magistrate's office, though there is limited data on their activities.

The privileges granted to the town clearly delineated the competencies of the various branches of the magistrate, as well as those of municipal and castle officials. However, in practice, the powers of government officials often overlapped, and a shared magistrate minutebook was maintained. Despite certain restrictions inherent in Magdeburg Law, the practical activities of the magistrate significantly contributed to the development of Zolochiv.

Keywords: Zolochiv, magistrate, town elder (advocatus), jurors (scabinatus), councillors, writer (notarius), town election, court.

REFERENCES

- Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi śp. Aleksandra hr. Stadnickiego. Lwów, 1928. T. 23. 707. (in Polish, Latin)
- Aktova knyha viytsivskoho uriadu 1671–1683-rr. Tsentralnyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny, m. Lviv (dali – TsDIAUL). f. 70: Mahistrat mista Zolochova, op. 1, spr. 4. ark. 264. (in Polish, Latin)
- Aktova knyha spilnoho uradu burhomistra, viyta, rady ta lavy 1668–1670-rr. TsDIAUL. f. 70: Mahistrat mista Zolochova. op. 1. spr. 2. ark. 66. (in Polish, Latin)
- Andrusyak, Mykola. “Zolochiv”, u *Zolochivshchyna. Yiyi mynule ta suchasne*. Nyu-York-Toronto-Kanbera: Homyn Ukrayiny, 1982. 52–80. (in Ukrainian)
- Barabash, Taras. “Latynske pysmo u miskykh kantselyariyakh Ruskoho voyevodstva XVI–XVII st.” Dys. kand. ist. nauk, Natsionalna Biblioteka Ukrayiny im. V. Vernadskoho, 2018. 579. (in Ukrainian)
- Bartoszewicz, Agnieszka. “Miasto czy wieś? Małe miasta polskie w późnym średniowieczu”, *Przegląd Historyczny* 99/1 (2008). 121–136. (in Polish)
- Bielinskiy, Mykola. *Zolochiv: Istoryko-kraieznavchyy narys*. Lviv, 1966. 55. (in Ukrainian)
- Charewiczowa, Lucja. *Dzieje miasta Złoczowa*. Złoczów: Wydawnictwo pow. Towarzystwa tur. Krajoznawczego, 1929. 220. (in Polish)
- Choińska, Małgorzata. “Powinności mieszczan w mieście królewskim a w mieście prywatnym: przykład Tykocina w XVI–XVIII w.”, *Studia Podlaskie* t. 18 (2009–2010). 7–110. (in Polish)
- Groicki, Bartłomiej. *Porządek Sądowy Spraw Miejskich Prawa Maydeburskiego w Koronie Polskiej*. Krakow. 1616. 160. (in Polish, Latin)
- Zaytseva, Tetiana. “Antropolohiya mist i miskoho samovryaduvannya na Ruskykh zemlyakh Korony Polskoyi v XIV – v pershiy polovyni XVII st.” Dys. dokt. ist. nauk, Kyivsky natsionalnyy universytet im. T. Shevchenka, 2019. 465. (in Ukrainian)
- Zayats, Andriy. “Viytivska vlada u pryvatnykh mistakh Volyni XVI – pershoi polovyny XVII st.”, *SOTSIIUM. Almanakh sotsialnoyi istoriyi*. Vyp. 8. (2008). 56–60. (in Ukrainian)
- Zayats, Andriy. *Miske suspil'stvo Volyni XVI – pershoi polovyny XVII st.: monohrafiya*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka. 2019. 582. (in Ukrainian)
- Knyha zapysu skarh, pozoviv, protokoliv dopytu svidkiv ta in. spirnykh sprav meshkantsiv mista 1666–1683-rr. TsDIAUL. f. 70: Mahistrat mista Zolochova, op. 1, spr. 1. ark. 197. (in Polish, Latin)
- Knyha zapysu dohovoriv pro kupivlyu-prodazh rukhomoho ta nerukhomoho mayna, darchykh ta borhovykh zobov'язan meshkantsiv mista 1686–1700-rr. TsDIAUL. f. 70: Mahistrat mista Zolochova, op. 1, spr. 3, ark. 189. (in Polish, Latin)
- Knyha zapysu protokoliv viytivskoho sudu 1680–1703-rr. TsDIAUL. f. 70: Mahistrat mista Zolochova, op. 1, spr. 5, ark. 303. (in Polish, Latin)
- Kozłowski Mikołaj. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dali – AGAD). Archiwum Radziwiłłów. Dział V. Sygn. 7643. s. 56. (in Polish)
- Mazurkiewicz, Józef. “O niektórych problemach prawno-ustrojowych miast prywatnych w dawnej Polsce”, *Annales universitatis Mariae Curie – Sclodowskæ. Lublin – Polonia*. VOL. XI. 4 (1964). 97–124. (in Polish)
- Par. Złoczów. Księga metrykalna chrztów dla całej parafii; 1606–1682. Sygn. 1516. AGAD. Zespół sygn. 301 (Księgi metrykalne parafii wyznania rzymskokatolickiego archidiecezji lwowskiej). 258. (in Polish, Latin)

- Par. Złoczów. Księga metrykalna zgonów/pogrzebów dla całej parafii; 1684 – 1765. Sygn. 1537. AGAD. Zespół sygn. 301 (Księgi metrykalne parafii wyznania rzymskokatolickiego archidiecezji lwowskiej). 160 s. (in Polish, Latin)
- Sokalski, Bronisław. *Rys geograficzno-statystyczny złoczowskiego okręgu szkolnego wraz z dokładnym opisem poszczególnych miejscowości obu powiatów (złoczowski i brodzki)*. Złoczów: nakł. Towarzystwa Pedagogicznego, 1885. 327. (in Polish)
- Średzińska, Aneta. “Miasta prywatne ziemi drohickiej i mielnickiej do końca XVIII wieku.” Rozprawa doktorska. Uniwersytet w Białymstoku, 2011. 372. (in Polish)
- Tureha, Yuriy. “Upravlinnya ta samovryaduvannya mista Brody u kintsy XVI–XVIII st.” Dys. d-ra filosofii v haluzi istorii., Lvivskyy natsionalnyy universytet im. I. Franka, 2022. 252. (in Ukrainian)
- Uranowicz, Zygmunt. *Przywileje miasta Złoczowa*. Złoczów: Drukarnia Wilhelma Zukerkandla, 1895. 50. (in Polish)
- Walczyzna, Filip. “Złoczów”, *Miasta wielu religii. Topografia sakralna ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*. Warszawa, 2016. 169–175. (in Polish)